

EMPATİ BECERİLERİ EĞİTİMİNİN OKUL ÖNCESİ DÖNEMDEKİ ÇOCUKLARIN EMPATİ BECERİLERİNE VE SORUN DAVRANIŞLARINA ETKİSİ

Huriye KAHRAMAN*, Serap AKGÜN**

ÖZET

Amaç: Bu araştırmanın amacı empati becerileri eğitiminin okul öncesi dönemdeki çocukların empati becerilerini artırıp artırmadığını ve sorun davranışlarını azaltıp azaltmadığını incelemektir. **Yöntem:** Araştırmada ön-test son-test kontrol gruplu araştırma deseni kullanılmıştır. Araştırmaya Mersin'de bulunan 4 özel kreşe devam etmekte olan 5-6 yaşlarında toplam 51 kreş öğrencisi katılmıştır. Eğitim programına başlamadan önce bütün çocukların empati beceri düzeyleri ölçülmüştür. Çalışmada çocukların empati becerilerini değerlendirmek amacı ile 4 temel duyguyu (mutluluk, üzüntü, öfke, korku) ifade eden fotoğraflar ve öyküler kullanılmıştır. Eş zamanlı olarak çocukların sorun davranışlarını belirlemek üzere öğretmenlerden Conners Öğretmen Derecelendirme ölçümleri alınmıştır. Ardından uygulama grubundaki çocuklara 5 kişilik gruplar halinde haftada 3 gün 30 dakika empati eğitimi verilirken kontrol grubuna böyle bir eğitim verilmemiştir. Empati becerileri eğitimi tamamlandıktan sonra hem deney hem de kontrol grubunun empati beceri düzeyleri tekrar ölçülmüştür. Yine eş zamanlı olarak öğretmenlerden Conners Öğretmen derecelendirme ölçümleri tekrar alınmıştır. **Sonuçlar:** İstatistiksel analizler empati becerileri eğitiminin okul öncesi dönemdeki çocukların empati becerilerini artırdığını sorun davranışlarını ise azalttığını göstermiştir. **Tartışma:** Araştırmamızın bulguları okul öncesi dönemdeki çocukların empati eğitiminden yararlanabildiklerini göstermiştir. Empati eğitiminin bu dönem çocuklarının sorun davranışlarını azalttığı söylenebilir.

Anahtar sözcükler: Empati eğitimi, sorun davranışlar, okul öncesi dönem,

SUMMARY: THE EFFECTS OF EMPATHY TRAINING ON PRESCHOOLERS' EMPATHIC SKILLS AND CONDUCT PROBLEMS ABSTRACT

Objective: The purpose of the study was to examine whether empathy training increases preschoolers' empathic skills while decreasing their conduct problems. **Method:** In the study a pretest-posttest control group design was utilized. The sample consisted of 51 preschoolers from four different child care center in Mersin, Turkey. Before the training, children's empathic skills were assessed by a picture-story measure including 4 photographs expressing four basic emotions and four stories in which a child was experiencing one of these four basic emotions (happy, sad, angry, afraid). Children's conduct problems were also evaluated by Conners' Teacher Rating Scale. The training group received the empathy education 3 times a week in 30 minute sessions over a 2 month-period. After the training, children's empathic skills and conduct problems were reassessed. **Results:** As predicted, the results indicated that empathy training increased preschoolers' empathic skills and decreased conduct problems. **Discussion:** The results of the study suggest that preschoolers can benefit from empathy training. It appears that teaching empathy to preschoolers result in decreased conduct problems.

Key words: Empathy training, conduct problems, preschooler.

GİRİŞ

Empati, kişinin kendisini karşısındaki kişinin yerine koyarak olaylara onun açısından bakması, karşısındaki kişinin duygu ve düşüncelerini doğru olarak anlaması, hissetmesi ve bu durumu ona iletmesi sürecidir (Rogers 1983). Bebekler dünyaya gelmeleriyle birlikte diğerlerinin duygularına ve yüz ifadelerine tepki vermeye başlamaktadırlar. Bu nedenle bebeklerin empati ile ilgili biyolojik bir eğilimle doğmuş olabilecekleri görüşü oldukça yaygındır (Poole ve ark. 2005).

Çocuklarda empatik ilginin ilk olarak hangi yaş diliminde görüldüğü konusunda net bir bilgi bulunmamakla birlikte, araştırmalar bebeklerin farklı yüz ifadelerini ayırt etme ve bunları duygusal ipuçları olarak yorumlama yeteneğine sahip olduklarını göstermektedir. La Barbera ve arkadaşları (1976) tarafından yapılan bir çalışmada, dört ile altı ay arasındaki bebeklerin mutlu yüz ifadesine kızgın ve nötr yüz ifadelerinden daha uzun süre baktıkları gözlenmiştir. Bir yaşındaki bebeklerle yapılan bir başka çalışmada (Ungerer ve ark. 1990) ise aynı yaşlarda bir bebeğin ağlama sahnelerinin bulunduğu video görüntülerini izleyen bebeklerin rahatsız oldukları gözlenmiştir. Ancak bebeklikte gözle-

* Uzm. Psk., Umud Işığın Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi, Mersin.

** Psk. Yrd. Doç. Dr., Mersin Üniv. Psikoloji Bölümü, Mersin.

nen bu tepkiler genellikle empati tepkileri olarak değil de empatinin habercisi olarak kabul edilmektedir (Thompson 1990, Goleman 2005).

Okul öncesi dönemdeki çocukların empati kurup kuramayacakları sorusuna ise farklı yaklaşımlar farklı yanıtlar vermektedir. Piaget'nin (1932) bilişsel gelişim teorisini temel alan yaklaşıma göre empatik tepki verebilmek için belirli bir bilişsel akıl yürütme yeteneğine sahip olmak gerekmektedir (Aktaran Stayer 1987). Benmerkezci düşünce tarzı işlem öncesi dönemin tipik özelliği olduğundan bu dönem çocukları olaylara başkasının bakış açısından bakabilme ya da başkasının duygularını ve gereksinimlerini fark edebilme kapasitesine sahip değildir. Çocukların bir başkasının bakış açısını anlayabilmeleri için somut işlemsel döneme geçmiş olmaları gerekir. Dolayısıyla gelişimsel bakış açısı okul öncesi dönemdeki çocukların empatik beceriye sahip olamayacağını savunmaktadır. Ancak Piaget bile bebeklerin ve işlem öncesi dönemdeki çocukların diğerlerinin duygularına tepki verdiklerini ve karşındakini rahatlatmaya çalıştıklarını belirtmiştir.

Son yıllarda daha çok kabul gören bir diğer yaklaşıma göre (Damon 1988, Hoffman 1987) ise bebek kendisi ve diğerleri arasında net bir ayrım yapamadığından karşındaki kişinin yaşadığı rahatsızlığı sanki kendi rahatsızlığıymış gibi algılamakta ve kendini rahatlatmaya yönelik tepkiler vermektedir. Bu dönemde verilen tepkiler niyetlenilmemiş ve otomatik olduğundan gerçek empatik tepkiler değildir. Bir-iki yaşlarında çocuklar ben ve diğeri ayrımını yapmaya başladıklarında artık rahatsızlık yaşayanın kendileri değil karşındaki kişi olduğunu kavramakta o kişi için üzülebilmekte ve o kişiyi rahatlatmaya çalışmaktadır. Piaget'nin aksine bu görüş çocukların iki yaşlarından itibaren empatik tepkiler sergilemeye başladıklarını ve yaşla birlikte empati becerilerinin giderek geliştiğini vurgulamaktadır.

Araştırma bulguları da genellikle bu görüşü destekler niteliktedir. Örneğin, Eisenberg ve Lennon (1980) dört-beş yaş çocuklarının Piaget'nin görüşünün tersine empati kurabildiklerini ve düşünüldüğü gibi benmerkezci olmadığını bulmuştur. Bir-iki yaşlarındaki çocukların empati becerileri açısından karşılaştırıldığı bir başka çalışmada (Zahn-Waxler ve

ark. 1992) da 13 - 15 aylık çocukların yarıdan fazlasının üzüntülü görünen birini gördüğü zaman ona dokunmaya, sarılmaya çalıştıkları, 18-25 aylık çocukların ise hem sözel tepkileri hem de davranışlarıyla daha da belirgin empatik tepkiler verdikleri gözlenmiştir. Thompson (1990) çocukların empati becerilerini geliştirmeyi hedefleyen araştırma sayısının az olmasına dikkat çekmekte ve bu durumu çocukların kendilerini başkalarının yerine koyarak onların duygularını anlamalarını sağlayan bilişsel yeterliliğe sahip olmadıklarını kabul eden teorik varsayımlara bağlamaktadır.

Okul öncesi dönemdeki çocukların empati düzeyinin empati eğitimi ile artırılıp artırılamayacağı sorusuna yanıt arayan araştırmalarda farklı sonuçlar elde edilmiştir. Örneğin, üç buçuk ile beş yaş arası çocuklara didaktik tarzda bir empati becerileri eğitiminin verildiği bir çalışmada (Ridley ve ark. 1982) bu yaş grubundaki çocukların ben-merkezci olmaları nedeniyle empati becerileri eğitiminden faydalanamayacakları sonucunu destekler nitelikte bulgular elde edilmiştir. Öte yandan, Kalliopuska ve Titinen (1991) empati eğitim programının okul öncesi dönemdeki çocukların empati becerileri ve olumlu sosyal davranışlarının gelişimini anlamlı şekilde artırdığını bulmuştur.

Empati ahlak gelişiminin bir habercisi olarak görülmekte ve daha empatik çocukların daha az saldırgan, daha yardımsever ve daha gelişmiş ahlaki yargılara sahip oldukları belirtilmektedir (Van der Mark ve ark. 2002). Araştırmalar da empatinin yardımseverlik ve paylaşma gibi olumlu sosyal davranışlarla (Ginsburg ve ark. 2003, Kalliopuska ve Titinen 1991), ahlaki değerlerin içselleştirilmesiyle (Hoffman ve Saltzstein 1967) ve iyi arkadaşlık ilişkileri kurabilmek ve sürdürülebilmekle (Roberts ve Strayer 1996, Del Barrio ve ark. 2004) ilişkili olduğunu göstermektedir.

Empati becerilerinin düşük olması sorun davranışlarla özellikle de saldırganlıkla ilişkilendirilmektedir. Strayer ve Roberts (2004) tarafından yapılan bir çalışmada başlangıçta birbirini tanımayan 5 yaş çocukları, yetişkin kimsenin bulunmadığı odalarda oyun oynarken davranışları kaydedilmiştir. Sonuçlara göre; empati, kızgınlık ve saldırganlıkla negatif olarak ilişkili iken, olumlu sosyal davranışlar ile pozitif

olarak ilişkilidir. Altı-yedi yaş çocukları ile yapılan yeni bir çalışmada (Findlay ve ark.2006) da düşük empatik beceriye sahip çocukların empatik çocuklardan daha saldırgan olduğu bulunmuştur.

Empati eğitimi verilen çocukların saldırgan davranışlarının azaldığını gösteren çalışmalar da bulunmaktadır. Feshbach ve arkadaşları (1983) ilkokul öğrencilerine verdikleri bir empati eğitimi sonrasında çocukların saldırganlıklarının düştüğünü, öz-saygı ve sosyal yeterliklerinin ise arttığını kaydetmişlerdir (Aktaran Feshbach ve Feshbach 1997). Şiddeti önleme amacı taşıyan eğitim programlarının hemen hepsi empati eğitimi de kapsamaktadır (örneğin Akgün ve ark. 2007; Grossman ve ark. 1997; Johnson ve Johnson 2004).

Okul öncesi dönemde empati ve sorun davranışlar arasında ilişki olmadığını gösteren çalışmalar da bulunmaktadır. Örneğin, Marcus ve arkadaşları (1985) dört-altı yaş çocuklarının empati becerileri düzeyleri ile saldırganlık eğilimleri arasında anlamlı bir ilişki bulamamıştır. MacQuiddy ve arkadaşları (1987) da beş-yedi yaş arası erkek çocuklarla yaptıkları bir çalışmada saldırganlık eğilimi yüksek olanlarla düşük olanların empati becerileri arasında anlamlı bir farklılık olmadığını bulgulamışlardır.

Okul öncesi dönemdeki çocuklarda empati ve sorun davranışların ilişkili olmadığını gösteren birkaç çalışma dışında araştırmalar genel olarak yüksek empati becerilerinin saldırgan ve anti-sosyal davranışlarla negatif bir ilişkiye sahip olduğuna ve empati becerilerin kazandırılmasının saldırgan davranışları azaltabileceğine işaret etmektedir (Björkqvist ve ark. 2000, Bohnert ve ark. 2003, Eisenberg ve Strayer 1987, Miller ve Eisenberg 1988, Kalliopuska ve Titinen 1991, Kaukiainen ve ark. 1999).

Olumlu sosyal davranışlarla pozitif sorun davranışlarla ise negatif bir ilişkiye sahip olan böylesine hayati önem taşıyan bir becerinin eğer öğretiliyor ise erken yaşlarda kazandırılması oldukça yararlı olacaktır. Bu çalışma empati becerileri eğitiminin 5-6 yaş çocuklarının empati becerilerini artırıp artırmadığını ve sorun davranışlarını azaltıp azaltmadığını incelemek amacıyla yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda

çalışmada şu hipotezler test edilmiştir. a) Beş-altı yaş grubu çocuklara verilecek empatik becerileri eğitimi çocukların empati becerilerini artırır. b) Okul öncesi dönemdeki çocuklara verilecek empati becerileri eğitimi çocukların sorun davranışlarını azaltır.

YÖNTEM

Örneklem

Araştırmanın örneklemini Mersin ili merkezinde bulunan dört özel kreşe devam etmekte olan 5-6 yaş grubu öğrenciler oluşturmuştur. Bu öğrencilerin yaş ortalaması 70.37 ay standart sapması ise 4.92 aydır. Araştırma bir uygulama ve bir kontrol grubu ile yürütülmüştür. Uygulama grubu 27 (9 kız 18 erkek) kontrol grubu ise 24 (15 kız 9 erkek) öğrenciden oluşmuştur. Uygulama ve kontrol grubundaki öğrencilerin birbirleri ile etkileşimlerinin çalışmanın sonuçlarını etkileyeceği düşünülerek araştırmaya alınan dört kreşten ikisi uygulama grubu ikisi de kontrol grubu olarak atanmıştır. Kreşler seçilirken öğrencilerinin sosyoekonomik düzeylerinin birbirine yakın olmasına dikkat edilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Empati Becerileri Ölçümü

Çocukların empati becerilerini değerlendirmek amacıyla ile fotoğraflar ve öyküler kullanılmıştır. Ölçüm 3 bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde 6 yaşında bir çocuğun 4 farklı duyguyu (mutluluk, üzüntü, kızgınlık ve korku) yansıtan fotoğrafları kullanılmıştır. Araştırmaya katılan çocuklara fotoğraftaki çocuğun ne hissettiği sorulmuştur.

Dört farklı duygunun yansıtıldığı fotoğraflar çalışmada kullanılmadan önce bir pilot çalışma ile gerçekten hedeflenen duyguyu yansıtip yansıtmadığı sınımlanmıştır. Pilot çalışmaya katılan 8 ile 57 yaşları arasındaki 30 kişiye fotoğraflar gösterilerek fotoğraftaki çocuğun hangi duyguyu yaşadığı sorulmuştur. Mutlu, üzgün ve kızgın yüz ifadelerinin sunulduğu fotoğraflar konusunda tüm katılımcılar hemfikir olmuşlardır. Örneğin, mutluluk duygusunu yansıtan fotoğraflar gösterilerek bu çocuğun ne hissettiği

sorulan tüm katılımcılar "mutlu" ifadesini kullanmışlardır. Diğer üç fotoğraftan farklı olarak korku duygusunu yansıtan fotoğraf için 19 kişi korkmuş ve şaşırılmış olmak üzere iki duyguyu birlikte belirtirken, 10 kişi bu fotoğrafın sadece korkmuş, bir kişi de sadece şaşırılmış olduğunu belirtmiştir. Öğrencilerin bu fotoğrafların hangi duyguyu yansıttığı ile ilgili verdikleri tepkiler puanlanırken bu pilot çalışmadan elde edilen veriler göz önünde bulundurulmuştur. Korku ifadesi içeren fotoğrafa yalnızca korku denmesi ya da hem korku hem şaşkınlık denmesi 2 olarak puanlanırken şaşırılmış ifadesine de 1 puan verilmiştir. Çocukların tepkileri 3 kategoriye ayrılarak puanlanmıştır. Empati becerilerinin ölçümünde tepkiler araştırmacılar tarafından oluşturulmuş olan bir kayıt formu üzerine kaydedilmiştir. Doğru duygu ifadelerine (mutlu, üzgün gibi) 2 puan, doğru duyguyu da içeren daha genel ifadelerle (kötü hissediyor, heyecanlı gibi) 1 puan, yanlış duygu ifadelerine ve "bilmiyorum" yanıtlarına ise 0 puan verilmiştir.

İkinci bölümde çocuklara kahramanı çocuk olan 4 senaryo okunmuş ve bu çocuğun ne hissettiği sorulmuştur. Her bir senaryo kahramanın bu 4 temel duygudan birini yaşayacağı biçimde kurgulanmıştır. Senaryolar araştırmacı tarafından kurgulandıktan sonra iki sosyal psikolog tarafından incelenmiş geribildirimleri doğrultusunda gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Senaryoların dört temel duyguyu ortaya çıkaracak şekilde kurgulanmasına özen gösterilmiştir. Ardından senaryoların 5-6 yaş grubu için anlaşılır olup olmadığını sınamak amacıyla senaryolar araştırmaya alınmayacak olan iki kreşe devam etmekte olan yirmi beş çocuğa okunmuş, çocuklarla senaryolar üzerine konuşulmuştur. Senaryolarda kahramanın yaşadığı duygunun ismi verilmemiş çocuklardan kahramanın içinde bulunduğu durumdan yaşadığı duyguyu tahmin etmeleri istenmiştir. Çocuklar doğru duygu ifadesini kullandıklarında (mutlu, üzgün gibi) 2 puan, doğru duyguyu da içeren daha genel bir ifade kullandıklarında (kötü hissediyor, heyecanlanmış gibi) 1 puan, yanlış ifadelerde ya da bilmiyorum dediklerinde ise 0 puan verilmiştir.

Üçüncü bölümde ise çocuklara öyküdeki kahramanın yanında olsalardı ne yapacakları sorulmuştur. Uygun empatik tepki içeren ifadelerle (örn; "üzülme gel seninle başka bir oyun oynay-

alım" derdim, "çok güzel yapmışsın" derdim gibi) 1 puan, uygun olmayan tepki ifadelerine (örn; döverdim, hiçbir şey yapmazdım gibi) ise 0 puan verilmiştir. Empati beceri ölçümünden alınabilecek en düşük puan sıfır, en yüksek puan ise yirmidir. Bu kriterlere uygun puanlamalar ön-testte 4 son-testte ise 2 uzman tarafından ayrı ayrı yapılmıştır. Değerlendirmeyi etkilememesi için yargıcılara hangi çocukların uygulama hangi çocukların kontrol grubunda olduğu söylenmemiştir. Ön-testte 4 uzman tarafından yapılan puanlamalar arasındaki uyum Kappa'nın birden çok puanlayıcı arasındaki uyumu ölçen formu ile belirlenmiştir (Özdamar 2002). Elde edilen Kappa sonuçları .63 ile .96 arasında değişmektedir. Bu değerler puanlayıcılar arasındaki uyumun iyi ile mükemmel arasında değiştiğini göstermektedir. Son-testte ise Kappa'nın iki puanlayıcı arasındaki uyumu ölçen formu kullanılmıştır. Son-testte elde edilen Kappa sonuçları iki uzman arasında mükemmel derecede uyum ($\eta = .96$, $z = 24.22$, $p < .01$) olduğunu göstermektedir.

Connors Öğretmen Derecelendirme Ölçeği

Çocukların sorun davranışlarını değerlendirmek amacı ile Connors Öğretmen Derecelendirme Ölçeği kullanılmıştır. Ölçeğin Türkçe uyarlaması ve geçerlik güvenirlik çalışmaları Dereboy ve arkadaşları (1997) ve Şener ve arkadaşları (1995) tarafından yapılmıştır. Dereboy, ve arkadaşları tarafından 2006 yılında yapılan bir başka çalışma da hem normal hem de klinik örnekleme yürütülmüştür. Ölçeğin 5-13 yaş grubu için hesaplanan Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .94 olarak kaydedilmiştir. Bu çalışma sonuçları bu ölçeğin alt ölçeklerinin ülkemiz çocuklarında uygulanabileceğini göstermektedir.

Toplam 28 maddeden oluşan Connors Öğretmen Derecelendirme Ölçeği üç alt ölçekten oluşmaktadır. Bu alt ölçekler; Dikkat eksikliği/edilgenlik alt ölçeği (örneğin "Dikkati dağınıktır, uzun sürmez", "Başladığı işin sonunu getiremez"), Hiperaktivite alt ölçeği (örneğin "Kıpır kıpırdır yerinde duramaz", "Heyecana kapılıp düşünmeden hareket eder") ve Davranım sorunları alt ölçeğidir (örneğin "Oyun kurallarına uymaz mızıkçadır", "Kavgacıdır"). Connors Öğretmen Derecelendirme Alt Ölçeklerinin bu araştırma örnekleme için Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayıları .65 ile .91 arasında değişmektedir.

Verilerin Toplanması

Öncelikle yapılacak uygulama için Mersin İl Sosyal Hizmetler Müdürlüğü'nden gerekli izin alındıktan sonra uygulama yapılacak kreşler belirlenmiştir. Eğitim programına başlamadan önce hem uygulama hem de kontrol grubundaki çocukların empati becerileri düzeyleri ölçülmüştür. Ayrıca Connors Öğretmen Derecelendirme Ölçeği ile öğretmenlerden ölçümler alınmıştır. Daha sonra uygulama grubundaki çocuklara araştırmacılar tarafından hazırlanan empatik beceri eğitimi verilmiştir. Eğitim, çocuklara 5 kişilik gruplar halinde haftada 3 gün ve her biri 30 dakika süren oturumlar şeklinde verilmiştir. Toplam 23 oturumdan oluşan empati eğitimi yaklaşık 2 ay sürmüştür. Uygulama grubuna empati eğitimi verilirken kontrol grubuna herhangi bir eğitim verilmemiştir. Kontrol grubu günlük rutin kreş programlarına devam etmişlerdir. Empati becerileri eğitimi tamamlandıktan sonra hem uygulama hem de kontrol grubunun empati becerileri düzeyleri tekrar ölçülmüştür. Ayrıca Connors Öğretmen Derecelendirme Ölçeği ile öğretmenlerden tekrar ölçümler alınmıştır.

Connors öğretmen derecelendirme ölçeği verileri incelenirken kontrol grubu olan kreşlerden birisinden alınan ön-test ve son-test ölçümlerinin birbirinin tamamen aynısı olduğu fark edilmiştir. Bu değerlendirmenin güvenilir olmadığı düşünüldüğünden kontrol grubunun Connors öğretmen derecelendirme ölçeği verileri kullanılmamıştır. Bu nedenle Connors Öğretmen Derecelendirme Ölçeği sadece uygulama grubunun ön ve son testleri arasındaki farkın anlamlılığı açısından değerlendirilmiştir.

Empati Eğitim Programı

Araştırmada uygulanan empati eğitim programı 23 oturumdan oluşmuştur. Programdan önce ve sonra empati becerileri ölçümünde kullanılan hiçbir materyal program içerisinde yer almamıştır. Empati eğitim programı oluşturulurken öncelikle ilgili yazındaki benzer çalışmalar incelenerek empati becerileri eğitiminde kazandırılması gereken beceriler belirlenmiştir. Programda kazandırılması hedeflenen beceriler şunlardır: Yüz ifadelerini tanıyabilme, bir durumun hangi duyguyu ortaya çıkarabileceğini tahmin etme, kendi duygularını tanıyabilme ve ifade edebilme, iyi dinleme, başkalarının duygularını tanıyabilme, uygun empatik tepkiyi verebilme. Genel olarak programla kazandırılması hedeflenen beceriler çocukların eğitime aktif olarak katılımını sağlayan çeşitli oyunlarla ve etkinliklere kazandırılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla kuklalar, resimler, öyküler, çizgi filmler kullanılmıştır.

BULGULAR

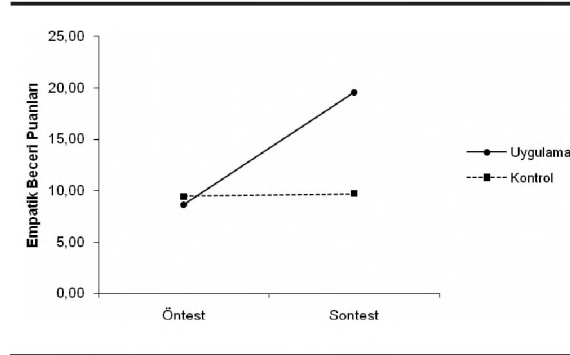
Empati eğitiminin çocukların empati becerilerini artırıp artırmadığını test etmek amacıyla verilere 2 (uygulama-kontrol grubu) x 2 (ön-test son-test) faktörlü son faktörde tekrar ölçümlü araştırma desenine uygun varyans analizi uygulanmıştır. Uygulama ve kontrol grubunun ön-test ve son-test empatik beceri puanlarının ortalama ve standart sapmaları Tablo 1'de verilmiştir. Başlangıçta yapılan analizde cinsiyetin etkisine de bakılmış ancak cinsiyetin empatik beceri üzerinde ne temel ne de ortak etkisi bulunmadığından analizden çıkarılmıştır.

Tablo 1 : Uygulama ve Kontrol Gruplarının Empatik Beceri Puanları Ortalama ve Standart Sapmaları

Gruplar	n	Ön-test		Son-test	
		X	S	X	S
Uygulama Grubu	27	8.67	4.19	19.56*	1.28
Kontrol Grubu	24	9.46	4.76	9.71	4.74

*p<.01

Şekil 1: Uygulama ve Kontrol Grubu ve Ön-test Ölçümlerinin Empatik Beceri Üzerindeki Ortak Etkisi

Varyans analizi sonuçları ön-test son-test ve uygulama-kontrol grubu ortak etkisinin çocukların empatik beceri puanları üzerindeki etkisinin anlamlı olduğunu göstermiştir $F(1,49) = 129.74, p < .01, \eta^2 = .73$). Bu ortak etkinin doğasını araştırmak amacı ile grup ortalamaları Scheffe testi ile karşılaştırılmıştır. Şekil 1'de görüldüğü gibi uygulama grubundaki çocukların empati becerilerinin ön-testten (8.67) son-teste (19.56) anlamlı bir biçimde yükseldiği ($S(3, 47) = 2.38, p < .01$) ancak kontrol grubundaki çocukların ön-test (9.46) son-test (9.71) puanları arasında anlamlı bir fark olmadığı bulunmuştur. (Şekil 1 yaklaşık buraya)

Empati becerileri eğitiminin uygulama grubu öğrencilerinin öğretmenleri tarafından belirtilen sorun davranışlarında bir farklılaşma yaratıp yaratmadığını test etmek amacı ile ön-test ve

son-testte elde edilen Conners Öğretmen Derecelendirme Ölçeği verilerine bağlı gruplar için t-testi uygulanmıştır. T-test sonuçları çocukların Conners Öğretmen Derecelendirme Ölçeği "davranım sorunları" alt testinden aldıkları puanların ön-testten (3.78) son-teste (1.67) anlamlı bir biçimde düştüğünü göstermiştir $t(26) = 3.50, p < .01$. Benzer şekilde eğitim alan çocukların "hiperaktivite" puanları da ön-testten (9.81) son-teste (5.70) anlamlı biçimde düşmüştür ($t(26) = 4.95, p < .01$). T-test sonuçları aynı testin "dikkat eksikliği" alt testinden çocukların aldıkları puanların ön testten (3.41) son teste (2.41) anlamlı bir biçimde değişmediğini göstermiştir ($t(26) = 1.98; p > .05$). (Tablo 2 yaklaşık buraya)

TARTIŞMA

Bu çalışmanın amaçlarından biri empati becerileri eğitiminin okul öncesi dönemdeki çocukların empati beceri düzeylerini artırıp artırmadığını sınamaktır. Araştırmanın bulguları empati becerileri eğitiminin okul öncesi dönemdeki çocukların empati becerilerini artırdığını göstermiştir.

Piaget'nin gelişim teorisine göre; empatik tepki verebilmek için belirli bir bilişsel akıl yürütme yeteneğine sahip olmak gerekmektedir. Dolayısıyla gelişimsel bakış açısı okul öncesi dönemdeki çocukların empatik becerilerinin geliştirilemeyeceğini savunmaktadır. Ridley ve arkadaşları (1982) da üç buçuk ile beş yaş arası çocuklar yaptıkları çalışmanın sonucunda altı yaşından küçük çocukların ben-merkezci olmaları nedeniyle empati becerileri eğitiminden fay-

Tablo 2: Uygulama Grubu Öğrencilerinin Ön-test ve Son-testte Conners Öğretmen Derecelendirme Ölçeği Alt Ölçeklerinden Aldıkları Puanların Ortalama ve Standart Sapmaları

Conners Alttestleri	Ön-test		Son-test	
	X	S	X	S
Davranım Sorunu	3.78	4.60	1.67*	2.39
Hiperaktivite	9.81	5.86	5.70*	4.42
Dikkat Eksikliği	3.41	2.96	2.41	2.39

* $p < .01$

dalanamayacakları sonucunu destekler nitelikte bulgular elde etmiştir. Bizim bulgularımız Ridley ve arkadaşlarının (1982) bulguları ile çelişmektedir. Bu çelişkinin nedeni iki araştırmada verilen eğitimin farklı tarzda olması olabilir. Ridley ve arkadaşlarının çalışmasında empati eğitimi didaktik tarzda verilmiştir. Bu çalışmada ise tartışma, rol oynama, model alma gibi daha etkileşimsel teknikler kullanılmıştır. Bir diğer neden ise empati eğitimi verilen çocukların yaşlarının farklılığı olabilir. Ridley ve arkadaşları 3,5-5 yaş arası çocuklara eğitim vermiştir oysa bu çalışmada görece daha büyük bir yaş grubuna (5-6 yaş) eğitim verilmiştir.

Piaget'nin bilişsel gelişim teorisinin aksine Hoffman (1987) ve Damon (1988) gibi gelişim psikologları çocukların iki yaşından itibaren çevresel ipuçlarını değerlendirebildikleri, çevresindekilerin sosyo-duygusal ifadelerine egosantrik olmayan yollarla tepki verebildikleri ve empati kurabildiklerini belirtmektedir. Çalışmamızın bulguları bu bakış açısını destekler niteliktedir. Kalliopuska ve Titinen (1991) de empati becerileri eğitiminin okul öncesi dönemdeki çocukların empati becerilerini geliştirdiğini bulmuşlardır. Church (2005) de beş-altı yaş döneminin çocukların empatik becerileri kazanmak için en istekli oldukları dönem olduğunu belirtmekte ve bu dönemde verilecek empati eğitiminin önemini vurgulamaktadır. İlgili yazında sosyal öğrenmenin çocuğun empatik becerilerinin gelişiminde oldukça önemli rol oynadığı bu nedenle çocuğun empatik becerilerinin hem ebeveynler hem de eğitimciler tarafından desteklenmesi gerektiği sıklıkla vurgulanmaktadır (Poole 2003, Poole ve ark. 2005, Zahn-Waxler ve Radke-Yarrow 1990).

Çalışmamızın diğer bir amacı da empati becerileri eğitiminin çocukların sorun davranışlarını azaltıp azaltmayacağını sınınamaktır. Araştırmamızın bulguları empati becerileri eğitiminin çocukların sorun davranışlarını azalttığını göstermektedir. Connors Öğretmen Derecelendirme Ölçeği "davranım sorunları" alt ölçeğinden alınan ön-test ve son-test ölçümleri empati becerileri eğitimi sonrası çocukların sorun davranışlarının anlamlı şekilde azaldığını göstermiştir.

İlgili yazında empati becerileri ve sorun davranışlar arasındaki ilişkiye dair bulgular

çeşitlilik göstermektedir. Ancak çalışmalarda daha çok empatik becerilerin artışının sorun davranışları azaltmada etkili olduğu sonucu elde edilmiştir. Bazı bilim adamları empati becerileri eğitiminin sorun davranışların kontrolünde çok önemli rol oynadığına işaret etmektedirler (örneğin Strayer ve Roberts 2004).

Çocuklarla yapılan çalışmaların büyük çoğunluğu empati becerileri eğitiminin çocukların sorun davranışlarını azalttığına işaret etmektedir. Feshbach (1969) altı-yedi yaş grubunda, yüksek empatik beceriye sahip olan çocukların düşük düzeyde empatik beceriye sahip olan çocuklardan daha az saldırgan olduklarını bulmuştur. Strayer ve Roberts (2004) de 5 yaş grubu çocuklarla yaptıkları çalışmada empatinin kızgınlık ve saldırganlıkla negatif olarak ilişkili iken, olumlu sosyal davranış ile pozitif olarak ilişkili olduğu sonucunu elde etmişlerdir. Genel olarak araştırmamızın bulguları yurt dışında yapılan empati becerileri eğitimi ile empati becerileri artırmayı ve bu sayede sorun davranışları azaltmayı amaçlayan benzer çalışmaların bulgularıyla tutarlıdır (Grossman ve arkadaşları, 1997; LeSure-Lester, 2000; Chalmers ve Townsend, 1990; Feshbach ve Feshbach 1997).

Araştırmalar genel olarak empatik beceriler ile davranım sorunları arasında negatif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Davranım sorunlarının azaltılmasında ya da engellenmesinde empatik becerilerin artırılması önerilmektedir.

Empati eğitimi alan çocukların "hiperaktivite" puanlarının da anlamlı biçimde düşmesi ilginç bir bulgudur. Bu çalışma herhangi bir tanı almamış çocuklarla yapıldığından bu bulguya dayanarak empati eğitiminin dikkat eksikliği ve hiperaktivite sorununda işe yarayacağını söylemek doğru olmaz. Ancak bulgularımız dikkat eksikliği hiperaktivite sorunu olan çocukların empati becerilerini artırmanın sorunun çözümüne katkı sağlayıp sağlamayacağını araştırılmaya değer bir soru olduğuna işaret etmektedir. Bizim bulgularımıza paralel olarak, Braaten ve Rosen (2000) da dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu olan erkek çocukların böyle bir sorunu olmayan erkek çocuklara kıyasla daha az empatik tepkiler verdiklerini bulmuştur.

Bu çalışmanın en önemli sınırlılıklarından biri

kontrol grubundan davranım sorunları ölçümlerinin alınmamış olmasıdır. Kontrol grubunda sorun davranışların azalıp azalmadığını bilmediğimizden uygulama grubunda sorun davranışların azalmasının nedeninin gerçekten verilen eğitim mi yoksa olgunlaşma, kreşe uyum sağlama gibi başka bir neden mi olduğu sorusu yanıtız kalmıştır. Çalışmanın bir diğer sınırlılığı çocukların uyum bozukluğu, ayrılık kaygısı, yaygın gelişimsel bozukluk gibi psikiyatrik problemlerinin olup olmadığının değerlendirilmemiş olmasıdır. Tanı almış çocuklarla yapılacak çalışmalarda farklı bulgular elde edilebilir. Bu çalışmada yalnızca empati eğitiminin sorun davranışları azaltıp azaltmadığı test edilmiş, olumlu sosyal davranışlar üzerindeki etkisi ise sınırlanmıştır. Empati becerileri eğitiminin olumlu sosyal davranışları artırıp artırmadığı sorusuna da yanıt arayan daha kapsamlı çalışmalara ihtiyaç vardır. Araştırma yalnızca 5-6 yaş grubu çocuklarla yapıldığından daha küçük yaşlardaki çocukların empati eğitiminden yararlanıp yararlanamayacağı yanıt bekleyen bir sorudur.

Bulgularımız empati becerileri eğitimi ile 5-6 yaş grubunun empatik becerilerinin artırılacağına ve davranım sorunlarının azaltılacağına işaret etmektedir. Empati eğitiminin erken yaşlarda verilmeye başlanması hem çocuğun daha iyi ilişkiler kurmasını sağlayacak hem de sorun davranışlarının azalmasına katkıda bulunacaktır. Bu nedenle ailelere ve ana sınıfı öğretmenlerine bu yaş grubundaki çocukların empati becerilerini nasıl geliştirebilecekleri konusunda eğitimler verilmesi ve okul öncesi eğitim müfredatında empatik becerileri kazandırmaya yönelik etkinliklere yer verilmesi önerilmektedir.

KAYNAKLAR

Akgün S, Araz A, Karadağ S (2007) Anlaşmazlıklarımızı çözebiliriz: İlköğretim öğrencilerine yönelik bir çatışma çözümü eğitimi ve psiko-sosyal etkileri. *Türk Psikoloji Dergisi* 22: 43-62.

Björkqvist K, Österman K, Kaukiainen A (2000) Social intelligence - empathy = aggression? *Aggressive Violent Behav* 5: 191-200.

Bohnert AM, Crnic KA, Lim KG (2003) Emotional competence and aggressive behavior in school-age children. *J Abnorm Child Psychol* 31: 79-91.

Braaten EB, Rosen LA (2000) Self-regulation of affect in attention deficit-hyperactivity disorder (ADHD) and non-ADHD boys: Differences in empathic responding. *J Consult Clin Psych* 68: 313-321.

Chalmers JB, Townsend MAR (1990) The effects of training in social perspective taking on socially maladjusted girls. *Child Dev* 61: 178-190.

Church EB (2005) Being a good friend: Kindness, caring, respect: Kindergarteners are ready to show empathy skills 5-6 years. *Scholastic Parent and Child* 13: 65.

Damon W (1988) *The Moral Child: Nurturing Children's Natural Moral Growth* The Free Press: New York.

Del Barrio V, Aluja A, Garcia LF (2004) Relationship between empathy and the big five personality traits in a sample of Spanish adolescents. *Soc Behav and Pers* 32: 677-682.

Dereboy Ç, Şener Ş, Dereboy İF, Sertcan Y (1997) *Connors öğretmen derecelendirme ölçeği Türkçe uyarlaması-2. Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi* 4: 10-18.

Dereboy Ç, Şenol S, Şener Ş, Dereboy İF (2006) *Connors kısa form öğretmen ve anababa derecelendirme ölçeklerinin geçerliliği. Turk Psikiyatri Dergisi* 17: 1-12.

Duffy C (2002) *Building empathy in children. 16 Mayıs 2007 tarihinde* www.sote.qld.edu.au/article/BuildingEmpathy.html adresinden indirildi.

Eisenberg N, Lennon R (1980) Altruism and the assessment of empathy in the preschool years. *Child Dev* 51: 552-557.

Eisenberg N, Strayer J (1987) *Empathy and Its Development* Cambridge University Press: Cambridge.

Feshbach ND, Feshbach S (1997) *Children's empathy and the media: Realizing the potential of television. Perspectives on Psychology and the Media* içinde, S Kirschner ve DA Kirschner (ed) American Psychological Association: Washington D.C., s: 3-27.

Findlay LC, Girardi A, Coplan RJ (2006) Links between empathy, social behavior and social understanding in early childhood. *Early Child Res* 21: 347-359.

Ginsburg HJ, Ogletree SM, Slakowski TD ve ark. (2003) Young children's theories of mind about empathic and selfish motives. *Soc Behav and Pers* 31: 237-244.

Goleman D (1995) *Duygusal Zeka* (Çev. Banu Seçkin Yüksel). Varlık Yayınları, İstanbul. 2005.

Grossman DC, Neckerman HJ, Koepsell TD ve ark. (1997) Effectiveness of a violence prevention curriculum among children in elementary school. *JAMA* 277: 1605-1611.

- Hoffman ML (1987) The contribution of empathy to justice and moral judgment. *Empathy and Its Development içinde*, N. Eisenberg ve J. Strayer (ed) Cambridge University Press: Cambridge, s: 47-80.
- Hoffman ML, Saltzstein HD (1967) Parent discipline and the child's moral development. *J Pers Soc Psychol* 5: 45-57.
- Johnson DW, Johnson R (2004) Implementing the "teaching students to be peacemakers program". *Theor Pract* 43: 68-79.
- Kalliopuska M, Titinen U (1991) Influence of development programs on the empathy and prosociability of preschool children. *Percept Motor Skill* 72: 323-328.
- Kaukiainen A, Björkqvist K, Lagerspetz K ve ark. (1999) The relationships between social intelligence, empathy and three types of aggression. *Aggressive Behav* 25: 81-89.
- La Barbera J, Izard C, Vietze P ve ark (1976) Four-and six-month old infants' visual responses to joy, anger, and neutral expressions. *Child Dev* 47: 535-553.
- LeSure-Lester GE (2000) Relation between empathy and aggression and behavior compliance among abused group home youth. *Child Psychiatry Hum Dev* 31: 153-161.
- MacQuiddy SL, Maise SJ, Hamilton SB (1987) Empathy and affective perspective-taking skills in parent-identified conduct-disordered boys. *J Clin Child Psychol* 16: 260-268.
- Marcus RF, Roke EJ, Bruner C (1985) Verbal and non-verbal empathy and prediction of social behavior of young children. *Percept Mot Skills* 60: 299-309.
- Miller PA, Eisenberg N (1988) The relation of empathy to aggressive and externalizing/antisocial behavior. *Psychol Bull* 103: 324-344.
- Özdamar K (2002) Paket Programlar İle İstatistiksel Veri Analizi. Kaan Kitapevi: Eskişehir.
- Poole C (2003) Developing empathy: Awareness of others begins sooner than you think! 0-2 years. *Scholastic Parent and Child* 11: 68
- Poole C, Miller SA, Church EB (2005) How empathy develops: Effective responses to children help set the foundation for empathy 0 to 2 "Why is she crying?". *Early Childhood Today* 20: 21-25.
- Ridley CA, Vaughn SR, Wittman SK (1982) Developing empathic skills: A model for preschool children. *Child Study J* 12: 89-97.
- Roberts W, Strayer J (1996) Empathy, emotional expressiveness and prosocial behavior. *Child Study J* 67: 449-470.
- Rogers CR (1983) Empatik olmak değeri anlaşılmamış bir varoluş şeklidir. Çev. F. Akkoyunlu Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi 16: 103-124.
- Strayer J (1987) Affective and cognitive perspectives on empathy. *Empathy and Its Development içinde*, N. Eisenberg ve J. Strayer (ed) Cambridge University Press: Cambridge., s: 218-244.
- Strayer J, Roberts W (2004) Empathy and observed anger and aggression in five-year-olds. *Soc Dev* 13: 1-13.
- Şener Ş, Dereboy Ç, Dereboy İF, Sertcan Y (1995) Connors öğretmen derecelendirme ölçeği Türkçe uyarlaması-1. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi* 2: 131-141.
- Thompson RA (1990) Empathy and emotional understanding: The early development of empathy. *Empathy and Its Development içinde*, N. Eisenberg ve J. Strayer (ed.) Cambridge University Press: Cambridge, s:119-145.
- Ungerer JA, Dolby R, Waters B ve ark. (1990) The early development of empathy: Self-regulation and individual differences in the first year. *Motivation Emotion* 14: 93-106.
- Van der Mark IL, Van Ijzendoorn MH, Bakermans-Kranenburg MJ ve ark. (2002) Development of empathy in girls during the second year of life: Associations with parenting, attachment, and temperament. *Soc Dev* 11: 451-468
- Zahn-Waxler C, Radke-Yarrow K (1990) The origins of empathic concern. *Motivation Emotion* 14: 107-130.
- Zahn-Waxler C, Robinson JL, Emde RN (1992) The development of empathy in twins. *Dev Psychol* 28: 1038-1047.

Prof. Dr. ATALAY YÖRÜKOĞLU
GENÇ BİLİM ADAMI
ÖDÜLÜ

Yörükoğlu Ailesi tarafından Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi ve Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Derneği ile işbirliği içinde her yıl düzenli olarak verilmesi planlanan ödül, ülkemizde çocuk ruh sağlığı alanında yaptığı çalışmalarla bilime ulusal ve uluslararası düzeyde önemli katkılarda bulunabilecek niteliklere sahip olduğunu kanıtlamış, ödülün verildiği yılın ilk gününde 35 yaşını geçmemiş (bu yılki ödül için 01.01.1974 tarihinden sonra doğan) çocuk ruh sağlığı ve hastalıkları uzmanları ya da genç öğretim üyeleri arasından seçilen bir kişiye verilecektir.

2009 ödülü olarak 3.000 YTL. ve ödül belgesi verilecektir.

Adaylar ayrıntılı özgeçmişleri ve yayın listelerinin yanı sıra (pdf ya da word gibi elektronik ortamda kolay iletilebilecek bir formatta olmak koşulu ile) önemli gördükleri en fazla 10 ulusal ya da uluslararası yayının tam metnini ve bu yayınlara yapılan atıfların listesini 31 Aralık 2008 tarihine kadar cocukruhsagligi@gmail.com adresine göndermelidirler. Ödül için adaylar bir başkası tarafından (belgelerin eksiksiz iletilmesi koşulu ile) aday gösterilebilirler.

Adayların özgeçmişleri ve yayınları aşağıda belirlenen seçici kurul tarafından değerlendirilecek ve ödül her yıl Prof. Dr. Atalay Yörükoğlu anısına düzenlenmekte olan Çocuk Ruh Sağlığı Politikaları Çalıştayı'nda verilecektir.

Seçici Kurul

Melda Akçakın

Ayşen Coşkun

Bahar Gökler

Yavuz Yörükoğlu

Ayşen Baykara

Füsun Çuhadaroğlu Çetin

Ferhunde Öktem